

det Häll söker, finns mycket att hämta inom folkloristisk/etnologisk forskning och avhandlingen hade, tror jag, kunnat få ytterligare dimensioner av att i större utsträckning omfamna dessa.

Häll avslutar sin avhandling med en kort reflektion över hur äldre föreställningar kring övernaturliga väsen i modern tid transformerats och fått nya former i både populärkultur och föreställningsvärld. Med lätt hand berör han här även begreppet återförtrollning och avhandlingens avslutande rader föreslår att en återförtrollning av vårt samhälle är på väg att ske. Detta är alla intressanta iakttagelser, diskussionen om förändring i folklorens innehåll och mening över tid är både aktuell och relevant. Men behandlad på endast ett par sidor blir det något rumphugget. Jag upplever att detta antingen borde ha fått mer plats (med utrymme för att lyfta fram och diskutera den forskning som sker inom detta område) eller kanske ersatts med något annat, t.ex. en utökad diskussion och problematisering av skillnader och likheter mellan den äldre och den yngre folktron i bondesamhället, ett område där jag gärna hade läst mer av Hälls egna tankegångar.

Trots dessa invändningar är jag positiv till Mikael Hälls avhandling i stort och jag tror att den kommer att kunna vara till akademisk glädje och nytta för forskare såväl från olika discipliner som till nöje för intresserade utanför forskarvärlden.

Tora Wall, Stockholm

Kristiina Savin: *Fortunas klädnader. Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige*. Sekel bokförlag, Lund 2011. 501 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-84-7.

”Lyckan kommer, lyckan går, den Gud älskar lyckan får” eller ”Lyckan kommer, lyckan går, du förbliver fader vår” slutar Gud som haver barnen kär, en av de mest kända aftonbönerna på svenska. Det är omstritt hur slutet riktigt ska lyda och det är kanske ett tecken på det vankelemod som syns råda om vad lycka är. Kristiina Savin har skrivit en diger doktorsavhandling kallad *Fortunas klädnader. Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige*. I dagens samhälle där risk är ett högt älskat ord, också i sammansättningar som riskkapital, riskzon, riskgrupp, är det helt på sin plats att en idéhistoriker går tillbaka och ser vad det begreppet och därmed besläktade begrepp haft för betydelser. Att lära sig räkna med en risk visar dels att människan inte anser sig vara ett rö för vinden helt beroende av andra vare sig människor eller

övernaturliga makter, dels att hon kan tänka abstrakt på tänkbara andra utgångar än enbart önskad. Vad har alltså den tidigmoderna människan tänkt sig kring (o)lyckliga och riskabla omständigheter i livet?

Savin utgår från en föreställning om att den tidigmoderna människan var passiv för att hon var underkastad slumpen, ödet eller varför inte Guds vilja. Ord som lycka, risk, fara, öde, slump, äventyr, kalkyl och deras motsvarigheter behandlas därför ingående. Författaren använder *Svenska Akademiens Ordbok* för att visa hur gamla eller hur unga begreppen är. Hon avgränsar sig till den bildade svenska befolkningen i Sverige-Finland som den såg ut ungefär från 1560 till 1720. Häri inbegrips huvudsakligen män i staten och pojkar som skulle få en lämplig fostran för sitt stånd, men också kvinnors efterlämnade skrifter har behandlats. Ett otal materialkategorier får leverera underlag för analysen. Så har författaren analyserat exempelvis skolböcker, pamfletter, skillingtryck, biografiska texter, brev förutom religiöst tryck av diverse slag. Hon säger tydligt och klart att hon utelämnat folkloren, vilket kan ses som en svaghet med hänsyn till bokens mål, nämligen ”att kartlägga de skiftande idéer och argument som anfördes i resonemang om människans jordiska osäkerhet”. Också folkloren har mycket att komma med i exempelvis trollformler som är spår efter en aktivitet som strävar efter att påverka händelsernas gång, eller böner som också uttalades för att nå ett resultat och pekar på människans egen aktivitet. Någonstans måste man dock dra gränser för vad man kan behandla, och kanske det är klokt att en idéhistoriker håller sig till kategorier som är orts- och tidfästa på ett annat sätt än folkloren.

Savin vill alltså se hur man uppfattade lycka, olycka och risk under två sekel. Som idéhistoriker är hon inspirerad av Reinhart Kosellecks tankar om hur begrepps innehåll förändras över tid. För att kunna förverkliga det långa perspektivet går Savin bakåt till antiken samtidigt som hon relaterar till nutiden och den postmoderna människans sätt att se på lycka och risk. Så rör hon sig å ena sidan mellan Aristoteles tankar, den klassiska retoriken så som den återgavs under undersökningsperioden, den samtida moralfilosofin, pedagogiken, det ökande intresset för naturen och för egendomligheter, underligheter överhuvudtaget och en mekanistisk världsbild och å den andra Luthers och ibland också Calvins läror med små utblickar mot katolicismen. Hon menar att begrepp som lycka, olycka och risk måste ses som delar av en kulturell repertoar i vilken ingår idéer som härrör någonstans ifrån – hon försöker förtjänstfullt visa var en författare kan ha hittat förebilden till dem – och genrer som tjänar till att

underlätta kommunikationen i olika retoriska situationer. För att nå fram till dessa situationer håller Savin ögonen öppna efter de känslor, exempelvis tacksamhet, rädsla eller glädje, som producerat ett visst dokument och försöker också visa vilka emotioner detta dokument kan ha väckt hos dem som tagit del av det. Därigenom har hon lyckats kombinera nu relevanta tankar om performativitet med ett gammalt material. Resultatet blir naturligtvis att hon egentligen sällan kan nå fram till hur receptionen upplevdes, men att hennes interpretationer är plausibla.

Författaren rör sig mellan flera olika motsatser. Så utgår hon ifrån en muntlig tradition som övergår i en skriftlig textproduktion som dock fortsätter att ha inflytande bakåt. Här är hon influerad av Walter Ong. Hon söker uttryck för kollektiv (o)lycka lika väl som hon finner uttalanden om privat (o)lycka. Hon ser också att lycka kan uppfattas både som ett konkret och ett abstrakt begrepp.

Savin visar att tanken om den tidigmoderna människans passivitet inte stämmer. I motsats till vad man enligt henne ansett om den tidigmoderna människan, som utan agens och möjlighet till inflytande på sitt eget liv för att Guds vilja och allmakt ansetts ha legat i vägen för egna beslut och handlingar, visar Savin att stormaktstidens människa i högsta grad ansåg sig kunna påverka sitt eget liv, men att Gud oftast ingick i resonemanget. Om en människa skötte sig enligt lutherdomens syn på hur en god människa skulle vara, var henne också Gud bevågen och det gick henne väl. Om det ändå gick henne illa, vilket inte alls var ovanligt, kunde hon tolka utgången på ett för henne positivt sätt. Detta är en idéhistorisk undersökning och därför saknas hänvisningar till religionspsykologisk forskning, men Savins undersökning befäster vad religionspsykologerna hävdar om hur tro fungerar. Stormaktstidens religiositet genomsyrade livet på samhälllig nivå på ett annat sätt än idag. Åtminstone ger de källor hon använt anledning att hålla fast vid denna åsikt. Bibelns gestalter som de framställdes i predikningar, sedelärande berättelser och katekes gav modeller för hur människan under 1500–1600-talen tolkade händelserna i livet. Under alla omständigheter låg människans vandel på hennes eget ansvar. Hon hade att välja om hon ville leva som Gud ville och uppnå lyckan genom att vara dygdig, vad än det ordet betydde i olika situationer, eller om hon ville gå sin egen väg och ta risken att lyckan blev annorlunda.

Boken är indelad i tre huvudkapitel som alla är delade i kortare avsnitt med egna rubriker. Inte alltid är dessa rubriker så informativa, men ofta förs man som läsare vidare genom metatext från ett avsnitt till ett annat. Språket är ypperligt, det är en ren njutning att läsa boken. Illustrationerna är hämtade från historiska dokument. De gör att man tydligt ser hur konkret lyckan tänkts vara och Savins sätt att förklara det som finns i dem gör läsaren glad.

tionerna är hämtade från historiska dokument. De gör att man tydligt ser hur konkret lyckan tänkts vara och Savins sätt att förklara det som finns i dem gör läsaren glad.

Endast en återkommande formulering är irriterande. Den gäller Savins sätt att skriva läsaren på näsan vad som är svårt att förstå för en postmodern läsare. Den återkommer så ofta att den fått mig att fundera. Varför måste hon påpeka detta? Har vi nu i ett sekulariserat samhälle fjärmats så mycket från den kristendom som i mer än tvåtusen år legat som grund för hur vårt samhälle byggts upp att det som 1600-talsmänniskan trodde på eller åtminstone uttryckte sig om blivit förunderligt? Är traditionen bruten? Förstår de som är födda på 1970-talet inte längre uttryck som ”om Gud vill”? Kan detta talesätt idag bara förstås bokstavligt? Kan man inte tänka sig att det ingår i ett språkbruk som också annars fylls av uttryck med symboliska betydelser? I Åbo utlyses julfreden varje julafton vid middagstid. Texten lyder: ”I morgon, vill Gud, infaller vår Herres och Frälsares nåderika födelsefest. [...]” Man har frågat mig vad detta ”vill Gud” betyder. Språket är så föråldrat att det blivit obegripligt. Frågan är om hela kristendomen också blivit det. För en troende kristen är dock inte det som Savin uppfattar som underligt eller ofattbart för en postmodern människa alls obegripligt. Fortfarande ger den religiösa människan sitt liv mening med hjälp av en copingprocess där hon attribuerar det som händer till Gud som en aktiv partner i hennes liv utan att hon för den skull själv låter bli att tänka eller agera. I så måtto har den postmoderna människan i Sverige och storhetstidens svensk mycket gemensamt.

Boken är mycket välskriven och ger inblickar i en forskares sätt att resonera som vittnar om stor lärdom. Den rekommenderas för alla som vill veta något om den svenska storhetstidens högreståndspersoners sätt att tänka och resonera kring livets många olika upplevelser av medgång och motgång.

Ulrika Wolf-Knuts, Åbo

Martin Emanuel: *Trafikslag på undantag. Cykeltrafiken i Stockholm 1930–1980*. Monografier utgivna av Stockholms stad 222. Stockholmia förlag, Stockholm 1912. 408 s., ill. ISBN 978-91-7031-241-0.

Denna bok är en doktorsavhandling i teknikhistoria vid KTH i Stockholm. Den behandlar cykelns roll som fortskaffningsmedel i Stockholm med särskild tonvikt på hur